

Verslag van COVM Leeuwarden op 2 juni 2025 te Leeuwarden, 17.00-19.00 uur

Aanwezig:

Provincie

Fryslân

Ministerie

Van

Defensie

RVB

Gemeenten

Organisaties

Omwonenden/

Regiovertegen-

woordigers

Fryslân,

Bezoekers

12 personen, incl. pers en insprekers

Insprekers:

Notulen:

Afwezig:

1. Opening

De **voorzitter** opent om 17.00 uur de 65ste vergadering van de COVM en heet alle aanwezigen welkom. Ook de aanwezigen op de publieke tribune, waaronder de aangemelde sprekers en de pers worden van harte verwelkomd.

De voorzitter memoreert dat de eerder geplande vergadering is verzet van 19 mei jl. naar heden. Dit uitstel hangt samen met de besluitvorming rond het Nationaal Programma Ruimte voor Defensie, NPRD.

De voorzitter wijst er op dat er een audioregistratie van de vergadering wordt gemaakt. Voor de zorgvuldigheid van de verslaglegging is het wenselijk om bij woordvoering de persoonsnaam te noemen.

2. Mededelingen / Nieuwe leden / Overige mededelingen / Ingekomen stukken

a. *Nieuwe leden*

Niet van toepassing.

b. *Berichten van verhindering*

■■■■ is verlaat. Er zijn geen berichten van verhindering ontvangen anders dan in de lijst zijn opgenomen.

c. *Overige mededelingen*

Niet van toepassing.

d. *Ingekomen stukken*

3d.01 COVM_65_Beantwoording Kamervragen over beperkte oefenmogelijkheden voor de luchtmacht Beantwoording schriftelijke vragen Tweede Kamer

Deze brief kan worden betrokken bij agendapunt 11 bij de presentatie rondom NPRD.

3d.02 COVM_65_Kamerbrief Programma Luchtruimherziening instelling externe commissie De secretaris Kamerbrief

De ■■■■ ij dat de staatssecretaris niet specifiek op vliegbasis Leeuwarden inzet, maar een landelijke afweging maakt op basis ■■■■ het NPRD-traject. Dat past in de gewenste zorgvuldigheid. Wanneer andere regio's van mening zijn dat hun een groot onrecht wordt aangedaan, heeft spreker de behoefte om aan te geven dat dit al decennialang speelt rond vliegbasis Leeuwarden. Verder vraagt de ■■■■ ■■■■ aan de basiscommandant of Ramstein Flag reeds is meeberekend in het geluidsquotum voor 2025 is en waar het totaal dan in resulteert.

Deze vraag zal onder agendapunt 11 worden ■■■■

De Kamerbrief wordt voor kennisgeving aangenomen.

3. Suggesties voor te bespreken onderwerpen

De commissieleden worden uitgenodigd om onderwerpen aan te dragen die tijdens deze of de eerstvolgende vergadering besproken kunnen worden.

De ■■■■ ■■■■ geeft aan dat de externe commissie eind 2025 de actuele stand van zaken naar

buiten brengt, wat betreft het programma luchtruimherziening. De [] [] stelt voor dat het COVM Leeuwarden dit op de voet volgt en verzoekt dit aandachtspunt te agenderen voor de volgende vergadering agenderen. Hij suggereert om dan een deskundige te laten aansluiten bij desbetreffende vergadering om het COVM hierover bij te praten. **(Actie)**

4. Inventarisatie gesprekspunten publiek

De voorzitter inventariseert bij de aangemelde insprekers onder welke agendapunten zij het woord willen voeren. De voorzitter vraagt de insprekers om zich kernachtig te verwoorden, met een maximum van vijf minuten per inspreker.

De voorzitter stelt vast op welke agendapunten de insprekers gepland willen worden, zijnde:

[] [] (agendapunt 8), [] [] (agendapunt 9 en 11) en [] [] (agendapunt 9).

5. Verslag vorige vergadering

*Conceptverslag vergadering van 22 april 2024 toegezonden als nr. **COVM_65_Verslag 64^e***
COVM-Leeuwarden-concept-20250115. [] [] [] [] [] [] [] [] [] []

De **voorzitter** stelt voor het verslag bij acclamatie vast te stellen. Er zijn geen bezwaren.
De voorzitter dankt voor de verslaglegging en stelt het conceptverslag vast.

6. Stand van zaken evaluatie COVM

De [] [] [] [] ft een toelichting aan de hand van het toezichtsrapport. De [] [] [] [] licht vooreerst toe dat hij als burgerlid het COVM vertegenwoordigt in de klankbordgroep voor het bespreken van de concept appreciatie van Defensie richting Tweede Kamer.

In navolging van de evaluatie van de commissie regionaal overleg voor burgerluchthavens heeft de AEF In de loop van 2024 het rapport opgesteld over de evaluatie COVM's. In het evaluatierapport van AEF zijn ook de commissie Ewijk Slimburg en de luchthaven Eindhoven meegenomen, laatstgenoemde naast de evaluatie van COVM Eindhoven.

Het tijdspad tot op heden wordt toegelicht. In het eerste halfjaar van 2024 is onderzoek gedaan door AEF en zijn de bevindingen geformuleerd. Op 22 augustus 2024 is het AEF-rapport opgeleverd. Vanaf eind augustus 2024 tot en met medio december 2024 zijn de resultaten met de COVM's besproken.

Op 10 maart jl. heeft de eerste sessie van de klankbordgroep plaatsgevonden. Hier is het concept van de appreciatie van Defensie besproken in relatie tot de aanbevelingen zoals verwoord in het evaluatierapport.

Op 13 mei 2025 heeft de tweede sessie plaatsgevonden en is de nieuwe versie van de appreciatie is besproken waarin een aantal aanpassingen is verwerkt. Ook is het concept van het plan van aanpak op hoofdlijnen besproken. De appreciatie wordt momenteel intern binnen Defensie afgestemd. Naar verwachting gaat het rapport eind juni 2025 naar de Tweede Kamer en zal het deel uitmaken van een verzamelbrief over ruimtelijke ontwikkelingen bij Defensie.

Zodra de brief is verstuurd wordt dit gemeld aan de leden van de klankbordgroep.

Na toezending naar de Tweede Kamer wordt de appreciatie ook openbaar. De voorgestelde stappen hierna zijn: verbetering van het generieke besluit en vervolgens verbetering van de blauwdruk van het huishoudelijk reglement. Defensie is hierbij aan zet en zoekt afstemming met de klankbordgroep. De stappen die hierop volgen, moeten nog nader worden bepaald. Hier zullen de COVM's aan zet zijn en er is uiteraard ruimte voor het lokale karakter van de COVM.

In september 2025 is de derde bijeenkomst van de klankbordgroep gepland.

De **voorzitter** stelt vast dat deze toelichting niet tot reacties vanuit de aanwezigen leidt. Hij dankt voor de toelichting.

7. Jaarrapportage Geluidsbelasting 2024

■■■■ een toelichting op voorliggende jaarrapportage geluidsbelasting 2024. Vastgesteld is, dat er in 2024 meer is gevlogen op Leeuwarden in vergelijking met 2023. Dat heeft alles te maken met de beschikbaarheid van materieel. Echter, het geluid is binnen de gestelde contouren gebleven. Ook blijkt dat de korte baan vaker is gebruikt, hetgeen samenhangt het efficiënt gebruik maken van de beschikbare contouren en het spreiden van geluid. Regelmatig worden de contouren geëvalueerd en wordt bekeken hoeveel geluidruimte nog beschikbaar is voor de rest van het jaar en hoe dit het beste verdeeld kan worden.

De ■■■■ geeft aan dat bekend is dat het meest kritieke punt van de contouren aan de zuidoostzijde ter hoogte van Westeinde ligt. Dat is de plek waar de contour het snelst “wordt vol gevlogen”. Ook wordt nu gezien dat aan zuidwestelijke zijde de 35AE contour bijna wordt geraakt. Dat is een punt van aandacht. Positief is wel, dat de uiteinden van de contour niet “volgevlagen zijn”. Dit is een aandachtspunt vanwege het verzoek om dat gebied uit de KE-zone te houden, als dat ook bij een honderd procent vulling niet gebruikt gaat worden. Het is overbodig en onwenselijk om die gebieden te belasten met planologische beperkingen.

De ■■■■ ■■■■ e dat het toegenomen aantal vliegbewegingen ten opzichte van 2023 ook samenhangt met het feit dat de baan er in 2023 een aantal maanden heeft uitgelegd, terwijl in 2024 weer het gehele jaar normaal kon worden gevlogen.

8. Klachtbehandeling

■■■■ (ker) stelt zich voor als omwonende en is daarnaast voorzitter van de afdeling Milieudefensie Leeuwarden. Zij wil graag een reactie geven op de klachten. Voorafgaand hieraan heeft ze behoefte om in te gaan op de toelichting door de heer Van der Velde over de appreciatie in de Tweede Kamer. Ze heeft deze toelichting als tamelijk abstract ervaren, ook omdat genoemd voorstel haar niet bekend is. Op dit moment mist ■■■■ ■■■■ nog altijd inzicht in de verwerkingsroute van de klachten. Er is nog geen voorstel gedaan hoe klachten op een hoger niveau worden verwerkt. De betreffende gemeenteraden horen de klachtenrapportages te behandelen, alsmede de Tweede Kamer. Daarnaast hoort deze rapportage in de besluitvorming rond Defensiezaken te worden meegenomen. De Tweede Kamer heeft geen of onvoldoende besef van de overlast die omwonenden ervaren, denkt mevrouw Imberg. De huidige meldingsmoeheid is duidelijk verklaarbaar. ■■■■ ■■■■ verzoekt een voorstel op te stellen over hoogwaardige besluitvorming in vervolg op inkomende klachten.

Andere klachten over vervuiling worden hierbuiten gehouden. ■■■■ ■■■■ stelt dat de omwonenden voor de rest van hun leven in een besmette omgeving wonen vanwege de PFAS-vervuiling. Er bestaat geen registratie van de zorgen hieromtrent bij omwonenden. Ook de uitkomsten wat betreft gehoorschade bij kinderen en baby's zou aan de orde moeten komen. Aan de Auditcommissie van Leeuwarden is door het COVM de vraag gesteld waarom zij niet de grens van 110 dB(A) hebben gehanteerd, in plaats van 115 dB(A). De zorgen nemen toe en de vraag is of omwonenden wel voldoende geïnformeerd zijn en worden.

De **voorzitter** dankt spreker voor haar inbreng. De vragen zullen behandeld worden onder

agendapunten 8.1 en 8.2.

8.1 Kwartaalrapportage geluidshinder

■■■■■ ■■■■ ■■■■ drukt dat het hierbij gaat over de klachtenrapportage 2024. Deze rapportage bleek niet te zijn opgenomen in de online geplaatste set vergaderstukken, terwijl zij deze wel heeft aangeleverd voorafgaand aan de vergadering. Vanwege deze omissie schetst zij de inhoud.

In de rapportage wordt de vaststelling gemeld dat in totaal 1.138 meldingen zijn binnengekomen; deze zijn afkomstig van 334 verschillende melders, waarvan 168 personen in 2024 voor het eerst een melding hebben gemaakt. Er is ook een aantal melders dat veel meldingen heeft ingebracht. Er zijn bijvoorbeeld 287 meldingen aan dezelfde melder gekoppeld. De inhoud van de meldingen gaat overwegend over ervaren overlast vanwege het volume, het avondvliegen, de verstoring van de rust voor zichzelf of voor kinderen en het geluidsverschil tussen toestellen.

De ■■■■ ■■■■ t het opvallend in de klachtenrapportage dat het aantal klachten van de MOB's Leeuwarden en Volkel zo sterk uiteenloopt. Bij vliegbasis Volkel zijn veel meer klachten gemeld, terwijl daar significant minder wordt gevlogen. Gevraagd wordt of bekend is waar dit grote verschil door verklaard kan worden.

■■■■■ ■■■■ ■■■■ de dat zich rond Volkel meer frequente melders bevinden dan rondom Leeuwarden. Rond Volkel liggen bovendien meer grotere plaatsen wat logischerwijs meer inwoners met zich meebrengt. Ook dit is een factor die het aantal klachten vergroot ten opzichte van Leeuwarden.

8.2 Werkgroep Klachten

■■■■■ ■■■■ ■■■■ ijt naar de klachtenanalyse. Hierin is gemeld dat in de afgelopen zeven maanden 554 klachten uit 46 verschillende kernen zijn binnengekomen. Leeuwarden blijkt koploper met 233 klachten. Het aantal klachten was vooraf hoger ingeschat, rekening houdend met het WIK--examen in deze periode, het avondvliegen en Ramstein Flag. Specifiek in relatie tot de oefening Ramstein Flag zijn 84 klachten binnengekomen. Dat is een heel verschil met de WIK-examentraining in 2021 waarbij overdag werd gevlogen met minder toestellen, maar honderden klachten binnenkwamen. De reden hiervoor is waarschijnlijk een gunstiger windstand en goede voorlichting vooraf. Wellicht is er ook meer maatschappelijke acceptatie voor defensieactiviteiten ontstaan.

De Werkgroep Klachten adviseert om niet te snel conclusies te trekken. Minder klachten betekent niet automatisch minder overlast. In gesprek met omwonenden blijkt dat zij wel degelijk geluidsoverlast ervaren. Veel mensen nemen simpelweg niet meer de moeite om een klacht in te dienen, omdat ze zich bijvoorbeeld niet gehoord voelen en standaardantwoorden ontvangen. Kortom: het gevoel heerst dat indienen van een klacht zinloos is. De Werkgroep Klachten acht dit een zorgelijke ontwikkeling en adviseert de klachtenafwikkeling persoonlijker aan te pakken. Dit is ook van belang om een reëel beeld te krijgen van de ervaringen van omwonenden.

Tijdens voorgaande COVM-vergadering heeft Defensie aangekondigd het indienen van klachten te gaan vereenvoudigen. De Werkgroep acht dit een goed streven en informeert naar de voortgang.

Uit de klachtenoverzichten blijkt dat hieraan gerelateerd ook claims in zijn gediend. De Werkgroep Klachten heeft de wijze van afhandeling hiervan besproken met het bureau Zonering. Dit leidt tot de indruk van een zorgvuldige afhandeling. Ook in de praktijk is dit vastgesteld bij een incident.

De Werkgroep Klachten stelt - naar aanleiding van de meldingen - een aantal vragen aan de basiscommandant en wil enkele suggesties en opmerkingen meegeven, zijnde:

- a. Minder laag overvliegen op locaties waar dat niet noodzakelijk is.
- b. Aanvullende geluidswerende maatregelen invoeren voor woningen die door het gebruik van de korte baan zwaarder door geluid belast worden.
- c. Het herhaalde verzoek om rekening houden met het uitgaan van de scholen om twee uur: niet alleen bij het starten maar ook bij de landingen.
- d. Opnieuw kritisch kijken naar de inzet van de vliegbasis voor geo-engineering in verband met het risico van zware metalen in het milieu;
- e. Tijdens internationale oefeningen dient de veiligheid van voetgangers en fietsers in Jelsum extra aandacht te krijgen;
- f. Een vraag is waarom er over Dronrijp wordt gevlogen. De draai naar het noorden kan volgens de werkgroep beter na Dronrijp worden gemaakt.
- g. Een vraag of het noodzakelijk is om gedurende lange tijd warm te draaien, terwijl het toestel aan de kop van de baan staat.

De [] [] [] erugkoppeling vanuit de Werkgroep Klachten op prijs. Het is niet de bedoeling dat belanghebbenden 'klachtenmoe' worden. Defensie is zich er zeker van bewust dat overlast wordt veroorzaakt door de vliegbewegingen op de vliegbasis. Dit effect zal dan ook zeker niet gebagatelliseerd worden.

De [] [] [] gaat kort in op een aantal van de suggesties en vragen. De intentie is altijd om direct en laag overvliegen bij dorpen en steden zoveel als mogelijk te vermijden en om woongebieden heen te vliegen waar dat kan. Dit is echter altijd afhankelijk van externe factoren, zoals weersomstandigheden en de aanwezigheid van overig luchtverkeer. Zowel bij de WIK als bij Ramstein Flag waren er veel bezoekers, die niet zo bekend zijn met de directe omgeving. Dat zou tot klachten kunnen leiden. Bij Defensie is dit in ieder geval altijd een punt van aandacht.

De [] [] [] kan niet ingaan op de suggestie wat betreft geluidswerende maatregelen. De vraag hoe om te gaan met de baanverandering zou wellicht in de zienswijze op het NPRD ingebracht kunnen worden.

Defensie heeft de intentie om rekening te houden met het uitgaan van de scholen. Afwijkingen kunnen te maken hebben met een operationele noodzaak en afspraken met andere partijen waarbij sprake is van een bepaalde beschikbaarheid.

De [] [] Egmond neemt aan dat de vraag over geo-engineering de witte strepen betreft die in de lucht worden getrokken. Afhankelijk van de hoogte, luchtvochtigheid en temperatuur verschijnt er al dan niet een witte markering. Dat is ook zichtbaar bij alle verkeersvliegtuigen en betreft het condenseren van water dat uit de motor komt.

Voor Ramstein Flag waren bepaalde vliegtijden afgesproken. Echter, door de drukte, de omvang van de oefening en de veiligheid die daarbij gegarandeerd moest worden, is een ruimere openstelling gehanteerd. Dit was van tevoren niet de intentie en hiervoor worden excuses aangeboden. De volgende keer zal meer marge genomen moet worden, zodat omwonenden correct zijn geïnformeerd.

De [] [] [] heeft kunnen achterhalen wat de reden is van het vliegen over Dronrijp. In veel gevallen kijkt de luchtverkeersleiding niet naar de kaart, maar naar de hoogte van de vliegtuigen. Op basis daarvan wordt de bocht ingezet. Het nieuwe toestel is vanwege het grotere vermogen waarschijnlijk eerder op hoogte, waardoor dit toestel eerder de bocht naar rechts maakt. Dit zal nader worden gezien. **(Actie)**

Het opwarmen en opstarten van de vliegtoestellen is complex en neemt veel tijd in beslag. Defensie vindt een lange wachttijd op de grond ook niet prettig, maar dit kan voortvloeien vanuit noodzaak en procedures. Wanneer de toestellen langere tijd op de kop van de baan staan

warm te draaien, heeft dit vaak te maken met de luchtverkeersleiding en verstoringen door externe omstandigheden.

st naar het gevoel "dat er niet naar de klachten wordt geluisterd en dat er een standaard reactie wordt gegeven". Dit signaal krijgt Defensie vanuit het gehele land en daarom wordt constructief ingezet op een meer persoonlijke reactie, maar ook om aan te geven wat er precies met de melding wordt gedaan. Geprobeerd wordt opvolging te geven aan de klachten en hierover een terugkoppeling te geven aan de melders. Het nieuwe systeem dient het melden makkelijker te maken. Als het goed is zijn er al verbeteringen doorgevoerd. Op dit moment kunnen niet alleen klachten worden gemeld, maar ook suggesties of vragen worden ingediend. In de loop van 2025 wordt een systeem ontwikkeld voor verbetering van de klachtenanalyse. kan hier geen deadline aan verbinden.

het prettig vinden wanneer deze boodschap ook bij omwonenden terechtkomt, zodat zij weten dat het indienen van klachten makkelijker is gemaakt.

suggereert om dit via een omwonendenmail te communiceren. Deze gedachte zal doorgegeven worden aan afdeling Communicatie (**Actie**).

9. Geluidmeetnet Vliegbasis Leeuwarden

r) vraagt aandacht voor de impact van het piekgeluid op de gezondheid van omwonenden en passanten. benadrukt dat zij de noodzaak van de Defensie-oefeningen erkent, zeker gezien hetgeen momenteel in de wereld gebeurt. Ze beseft dat de gezondheidseffecten voor omwonenden in het niet vallen in vergelijking met hetgeen in oorlogsgebieden gebeurt.

Desondanks wil ze als auditcommissielid en huisarts aandacht vragen voor de effecten van het piekgeluid. In het rapport van de Auditcommissie worden een vijftal onderzoeksvragen voorgelegd, die momenteel bij Defensie liggen. Het is aan Defensie om dit door te zetten naar het – inmiddels goedgekeurde - gezondheidsonderzoek van RIVM met de bedoeling om dit verder op te pakken. Zij hoopt op een snelle actie.

heeft de indruk gekregen dat Defensie niet bepaald haast had om het probleem van het piekgeluid voor te leggen aan het RIVM. Buiten de kosten die het met zich meebrengt, lijkt het ook alsof Defensie geen belang heeft bij maximalisering van het piekgeluid van de F-35. Inspreker heeft – bij herhaling - het Ministerie van VWS en GGD Friesland gevraagd of zij hierin iets kunnen betekenen en het proces kunnen versnellen om deze onderzoeksvragen bij het RIVM neer te leggen. Beide partijen hebben laten weten hierin geen actieve rol te kunnen vervullen.

Als huisarts én omwonende is van mening dat het van groot belang is dat er duidelijkheid ontstaat over het maximumniveau van het piekgeluid in de openbare ruimte. Het niet normaal meer buiten kunnen zijn is hinderlijk, slecht voor de gezondheid en gaat maatschappelijk te ver. Het verplaatsen van voetbaltrainingen en elders moeten overnachten omdat anders de gezondheid acuut bedreigd wordt, acht zij een spoedgeval. Dit leidt tot een drietal vragen:

- a. Aan de provincie en gemeenten vraagt inspreker: kunnen jullie een rol spelen in het proces van het voorleggen van de onderzoeksvragen aan het RIVM?
- b. Aan Defensie: waarom worden de kosten niet vergoed die de situatie met zich meebrengt, waardoor omwonenden hun leefstijl moeten aanpassen?
- c. Aan de provincie, de gemeente Leeuwarden en Defensie wordt de vraag voorgelegd: hoe wordt de inzet van F-35 op vliegbasis Leeuwarden gerechtvaardigd met de

geconstateerde buitenproportionele geluidsbelasting en de schadelijke gezondheidseffecten voor omwonenden? De vervolgvraag is: welke concrete maatregelen worden op korte termijn genomen om de risico's actief te beperken? Het accepteren hiervan onder het mom van nationale veiligheid acht inspreker geen rechtvaardiging voor de risico's en nadelige effecten voor omwonenden.

■■■■■ sluit aan bij de vergadering.

De **voorzitter** dankt voor de gestelde vragen. Hij stelt voor om deze vragen schriftelijk te laten beantwoorden, mede omdat de ■■■■ van gemeente Leeuwarden net is aangesloten, het betoog niet heeft gehoord en een gedegen onderbouwing in de beantwoording wenselijk is. **(Actie)**

■■■■■ kan zich hierin vinden, maar betreurt dit wel. Ze verzoekt om binnen een week een reactie te mogen ontvangen.

■■■■■ n dat de vliegbasis geen vergoeding geeft voor zaken zoals geduid. Hij verwijst naar de algemene klachtenregeling en schadeclaimregeling.

Vanuit de vergadering wordt voorgesteld dat Defensie duidelijkheid geeft ten aanzien van de huidige stand van zaken. Mogelijk leidt deze duidelijkheid ook tot antwoord op de vragen. De rol van provincie en gemeenten is voornamelijk van toepassing op de laatste vraag die wat ingewikkelder ligt.

De **voorzitter** herhaalt dat de vragen van inspreker achteraf schriftelijk beantwoord worden. Mochten hier naderhand nog vragen of opmerkingen over volgen, dan kunnen deze gemeld worden. **(Actie)**

De voorzitter geeft de tweede inspreker op dit agendapunt het woord.

■■■■■ (er) geeft aan dat zij direct onder de aanvliegroute woont. Zij heeft een paardenbedrijf waar voortplantingstechnieken worden uitgevoerd op hoogwaardige merries van over de hele wereld. Het gezin woont op het bedrijf. Dagelijks is er veel bezoek van klanten. Vooral de komst van de F-35 heeft een enorme impact gehad. De merkbaar toegenomen vliegbewegingen baren haar ernstige zorgen, omdat dit ook een directe invloed heeft op de bedrijfsvoering, het welzijn van de paarden en de mensen die er wonen en werken. Met het toenemend aantal vliegbewegingen wordt ook een toenemende geluidsbelasting ervaren en dat heeft invloed op hun welzijn en vermoedelijk ook op de gezondheid. Daarnaast zal dit ook wel degelijk invloed hebben op het welzijn van de paarden en op de werkzaamheden. Het kan ook gevaarlijke situaties veroorzaken. Het geluid van de F-35 wordt als vele malen meer belastend ervaren in vergelijking tot de F-16.

Het woonhuis is destijds volledig geïsoleerd en dat was voldoende om normaal te kunnen wonen. Met de komst van de F-35 volstaat dit echter niet meer. Aangezien grotendeels buiten wordt gewerkt, is de overlast niet vermijdbaar. Het geluid van de F-35 wordt ervaren als een pijnlijk en indringend geluid, waarbij de oren enkele seconden dicht gehouden moeten worden gedurende de geluidspiek. Hierna volgt een doordringende trilling in het lichaam. Aan deze effecten kan men zich niet onttrekken; gezinsleden, werknemers en klanten ervaren deze impact dagelijks. De dichtstbijzijnde geluidsmeeetpaal meet regelmatig boven 115 decibel. Gezien de afstand tussen het bedrijf en de meetpaal mag aangenomen worden dat het piekgeluid op het bedrijf hoger ligt.

Een belangrijk onderwerp punt van zorg is de luchtkwaliteit. Kerosinedampen blijven soms lang hangen. Ook de hoeveelheden fijnstof in de lucht zijn een punt van zorg en dit leidt tot een

De grootste zorg betreft de gezondheid. Inspreker is haar man en zoon in de afgelopen vijf jaar verloren door ernstige gezondheidsproblemen. Recent is ook haar vaste medewerker ernstig en ongeneeslijk ziek gebleken. Een causaal verband kan niet worden aangetoond, maar de zorg voor de gezondheid op de bedrijfs-/woonlocatie is – gezien het gezin de laatste jaren is overkomen – alleen maar groter geworden. [REDACTED] [REDACTED] begrijpt het belang van Defensie, zeker in de huidige wereldproblematiek. Echter, zowel persoonlijk, als bedrijfsmatig maakt zij zich ernstige zorgen over de toekomst op de locatie van haar bedrijf en haar woonhuis, zo dicht bij de militaire basis.

9.1. Advies isolatie Stuurgroep

De **voorzitter** gaat akkoord met dit voorstel. Hij herhaalt daarbij de vraag van [REDACTED] met betrekking tot het agenderen van de onderzoeksvragen bij RIVM. Dit ligt momenteel bij Defensie. De stuurgroep komt tot de conclusie dat aanvullende maatregelen nodig zijn. Het gaat dan om herstel van eerder aangebrachte isolatie en bezien of woningen in het verlengde van de start- en landingsbaan verder geïsoleerd kunnen worden. Dat vormt onderdeel van het advies.

De adviseurs geven de adviezen begin 2025 ontvangen. Dit wordt momenteel intern behandeld binnen Defensie. Eind juni 2025 wordt dit met de staatssecretaris besproken. Hij zal guidance geven hoe daar verder mee om te gaan, waarna daarop geacteerd wordt. Verwacht wordt dat dit na de zomer van 2025 wordt opgepakt.

De **voorzitter** acht deze oproep duidelijk.

De **voorzitter** denkt dat dit buiten de scope van dit rapport valt, maar dit zou in een ander verband geagendeerd en nader geduid kunnen worden.

9.2. Auditcommissie

■■■■■ woord namens de Auditcommissie. De Auditcommissie heeft zich gericht op de waarnemingen van de meetpunten die rond de vliegbasis zijn geplaatst. Een aantal opvallendheden komt daarin naar voren. Op de laatste pagina staat een overzicht van de hoogste pieken. Helaas moet geconstateerd worden dat de geluidspieken meermaals boven 110 dB(A) uitkomen. De Auditcommissie kan hierover alleen in gesprek gaan met de vliegbasis. Mogelijkheden ter verbetering zijn andere vliegpatronen en op andere wijze starten. Dit wordt door de vliegbasis opgepakt en levert verlichting op voor de directe omgeving. Het is niet realistisch om te verwachten dat de geluidspieken nooit meer boven 110 dB(A) komen, maar dat blijft toch het streven. Wanneer gekeken wordt naar de wijze waarop gevlogen kan worden, worden duidelijke verschillen zichtbaar. De Auditcommissie wil graag dat Defensie hiernaar gaat kijken.

9.3. Onderzoek NLR beperking geluid

■■■■■ n toelichting op voorliggend onderzoek. Het onderzoek sluit aan op de inbreng van de heer Veldman inzake de vliegbewegingen en het beperken van overlast en geluidshinder, terwijl veiligheid en de operationele missie gewaarborgd worden. Dit onderzoek loopt al enige tijd. Hierover worden ook goede gesprekken met de Auditcommissie gevoerd.

Ramstein Flag heeft meer impact gehad dan verwacht, ook al was de windrichting gunstig en is het aantal klachten redelijk beperkt gebleven. Dit betekent echter wel dat de overheadcircuits alsnog gevlogen moeten worden. Uit het onderzoek is gebleken dat een wat hogere snelheid tot minder belasting van dit patroon leidt, doordat tussentijds minder bijgestuurd hoeft te worden. De komende tijd zal dit in de praktijk getest worden.

Daarnaast is gekeken naar de bocht rondom Marssum, waar veel verschillen zaten tussen de vliegtijden en piloten. Hier is extra aandacht aan besteed en in het instructieprotocol voor de piloten is duidelijk beschreven hoe de overlast beperkt kan worden door de snelheid en klimhoek aan te passen. De ervaring groeit en hopelijk leidt dat tot meer eenduidigheid hoe de bocht rond Marssum gevlogen wordt.

Voor de zuidelijke baan heeft de vliegbasis op basis van het rapport uit 2024 een standaardprocedure. De gewone procedure gaat recht over Marssum. De alternatieve procedure loopt ander en kan geoefend worden bij goed weer. Op die manier kan de spreiding van de geluidshinder verbeterd worden.

Nog voor de zomervakantie gaat Defensie in gesprek met de Auditcommissie en NLR over het verbeteren van de startprocedure. Doordat Ramstein Flag inmiddels is gepasseerd, heeft de vliegbasis een beperking op het aantal starts met nabranden. Dit komt wellicht tegemoet aan de wens van de Auditcommissie. Er moet gezocht worden naar een modus. Uiteindelijk dient de vliegbasis zich te houden aan de totale contour.

■■■■■ t het vanzelfsprekend dat de vliegbasis binnen de contouren moet blijven. De Auditcommissie heeft vanmorgen een brief verstuurd naar de vliegbasis en hoopt op een tijdig antwoord om hier een oplossing voor te vinden. Hierover zou spreker binnenkort graag met ■■■■■ in gesprek treden.

■■■■■ naar het gesprek met de Auditcommissie.

10. Omgevingsvergunning Vliegbasis Leeuwarden

De stand van zaken wat betreft de lopende aanvragen wordt toegelicht door de [REDACTED]

Op dit moment lopen er drie trajecten, namelijk:

- a. *De omgevingsvergunning Wet Milieubeheer van Ministerie van Infrastructuur en Waterstaat en inspectie van Leefomgeving en Transport* – Deze vergunning regelt het grondgebonden geluid van activiteiten op de vliegbasis en de munitieopslag. Op dit moment wordt feedback op het conceptontwerp verwerkt. Naar verwachting volgt medio 2025 een aangepast concept van de ontwerpbeschikking. Vervolgens zal Defensie hier eventueel nog feedback op leveren. Zodra iedereen akkoord is, wordt de vergunning gepubliceerd en volgt gedurende zes weken de terinzagelegging.
- b. *Vergunning Wetnatuurbescherming (WNB) bij het Ministerie van Landbouw, Visserij en Voedselzekerheid en Natuur* – Deze aanvraag ligt momenteel bij de rechter. Naar verwachting zal de rechter nog voor de zomer van 2025 uitspraak doen.
- c. *Watervergunning bij Wetterskip Fryslân* – Deze aanvraag is ingediend en een aantal aanvullende documenten is aangeleverd. Momenteel is Defensie in afwachting van de beantwoording.

11. Stand van zaken NPRD (Nationaal Programma Ruimte voor Defensie)

[REDACTED] (ker) geeft aan dat de huidige opzet aan omwonenden weinig andere keuzes laat, dan te pleiten voor zo weinig mogelijk extra overlast in de omgeving. Het is terecht dat vertegenwoordigers in de COVM bij het bezoek aan Lelystad de bestaande overlast rond Leeuwarden hebben benadrukt om de Flevopolder ervan te doordringen dat rond Leeuwarden al genoeg overlast wordt ervaren. Inspreker stelt echter dat [REDACTED] en [REDACTED] zich hiermee laten gebruiken om de verschuiving naar Lelystad te legitimeren. Dat het type straaljager niet voldoet aan de normen en dat dit niet wordt meegenomen blijft zodoende buiten de discussie. Het gesprek gaat dan alleen nog over de verdeling. Afwenteling op Lelystad is een versimpeling van het probleem. Er moet gepraat worden over het type straaljager. Inspreker ziet veel obstakels in de verschuiving van het vliegverkeer naar Lelystad. Voor de hand ligt dat een dergelijke overgang niet snel geregeld kan worden. In de tussentijd wordt de korte baan bij Leeuwarden verlengd. Deze aanpassing leidt tot de logische gedachte dat Leeuwarden deze overgangsfase moet gaan oplossen. De vraag is hoe lang deze overgangsfase gaat duren en of de conclusie terecht is dat Leeuwarden in de tussentijd de oplossing moet bieden.

[REDACTED] etst de algemene stand van zaken. Op 23 mei 2025 heeft het Kabinet ingestemd met de ontwerp beleidsvisie NPRD. Dit betekent dat het nut en de noodzaak van de uitbreidingen zijn erkend en worden onderschreven. De locaties die zijn aangeschreven voor uitbreiding zijn duidelijk en geaccordeerd. Er zijn keuzes gemaakt. Daarmee is het proces verder in gang gezet en is de zienswijzeprocedure op de beleidsvisie NPRD ook van start gegaan. Hij roept nadrukkelijk op om onvolkomenheden voor 9 juli a.s. te melden. De zienswijzen kunnen eventueel tot nader onderzoek leiden. Beantwoording van de zienswijzen volgt eind 2025 bij de definitieve besluitvorming.

Op 17 juni 2025 is een informatiemarkt georganiseerd waar vertegenwoordigers van allerlei disciplines aanwezig zijn om uitleg te geven over het onderzoek, de behoeften en de uitbreidingsplannen, de consequenties daarvan en over de zienswijzenprocedure. Wanneer de definitieve besluitvorming heeft plaatsgevonden is de beleidsvisie een feit, maar dat betekent

dat de 57 NPRD-projecten uitgerold en ingepast moeten worden en een eigen tijdspad krijgen. Die inpassing vraagt vergunningen en afstemming met de omgeving. Ook dan is inspraak mogelijk.

Defensie heeft behoefte aan 2.300 extra sorties. De 2.300 sorties betreft de behoefte aan ruimte voor jachtvliegtuigen. Deze ruimte wordt niet per se volledig benut; er is ook ruimte nodig om te hosten, om internationale vliegtuigen te kunnen ontvangen en vliegtuigen te kunnen rouleren.

Uit onderzoek is gebleken dat Leeuwarden hiervoor niet de oplossing kan bieden.

Als voorkeursalternatief is de civiele luchthaven Lelystad in beeld. Lelystad wil in dat geval ook openstelling voor groot handelsverkeer. Dat besluit is nog niet genomen. ■■■■■ verwacht dat dit besluit nog in 2025 genomen wordt, waarmee dus ook meteen wordt besloten over het gebruik van jachtvliegtuigen op vliegbasis Lelystad. Dan pas kan verder gekeken worden naar de gevolgen voor Defensie.

De suggestie is niet juist, dat de verlenging van de korte baan in Leeuwarden de oplossing vormt voor de bestaande noodzaak. De extra sorties worden ergens anders gepland.

■■■ heer ■■■ itgebreide toelichting en de heldere informatie. Hij vraagt waar de informatiemarkt zal plaatsvinden en hoe hierover bericht wordt. Wat betreft de korte baan in Leeuwarden zijn gesprekken gevoerd met omwonenden met de bedoeling om duidelijkheid te creëren over de consequenties van de baanverlenging. De contouren zijn redelijk abstract, zeker voor degenen die niet in dit werkveld bekend zijn. Het aspect 'geluidsruimte' is ingewikkeld en het is lastig uitlegbaar aan de omwonenden dat de baanverlenging geen consequenties heeft ten aanzien de geluidshinder. Theoretisch kan duidelijk worden aangetoond hoe het in elkaar steekt, maar gevoelsmatig wringt het bij omwonenden. De onrust, zoals geduid door de insprekers komt dan ook naar voren. Het zal niet meevallen om belanghebbenden er van te overtuigen dat de baanverlenging voor hun directe omgeving geen nadelige effecten meebrengt.

Dat er iets moet gebeuren is duidelijk, maar dan moet ook nagedacht worden over enige vorm van compensatie, zoals geluidswallen, of het uitkopen van omwonenden. Het is goed om te horen dat de extra sorties elders worden gerealiseerd.

■■■ ij met de reactie van de h ■■■ verlenging van de korte baan is voor belanghebbenden een punt van zorg. Vanwege de geldende termijn is een inspreekreactie niet mogelijk geweest en daarom leest hij de ontvangen inspreekreactie voor.

De Dorpsbelangenvertegenwoordigers van direct omwonenden hebben begrip voor de behoefte van Defensie om meer en intensiever te kunnen oefenen en het besef bestaat dat dit offers vraagt. Omwonenden zijn al decennia gewend om deze offers te brengen. De voorgenomen verlenging van de korte startbaan wordt beoordeeld als een niet strikt noodzakelijk offer. Afgelopen jaren is gebleken dat de F-35 goed uit de voeten kan met de huidige baanlengte. Verdere uitbreiding is onwenselijk, ook vanwege het risico dat de geluidscontouren worden overschreden en onnodig beslag wordt gelegd op aangrenzende agrarische gronden. De bezwaren worden middels een zienswijze formeel kenbaar gemaakt. De voorkeur gaat er nadrukkelijk naar uit om het plan voorlopig 'on hold' te zetten en uitsluitend door te zetten als uit alles blijkt dat het echt niet anders kan. In dit laatste geval wordt dringend verzocht om tijdig met omwonenden, gemeenten en de provincie in overleg te treden over mogelijke maatregelen om de overlast te beperken en te compenseren. Daarbij wordt onder meer gedacht aan verbetering van de startprofielen van de F-35, aanvullende startbaanverlichting die geen hinder geeft in de omliggende woningen, het kiezen van vliegroutes die zo min mogelijk over de bewoonde gebieden gaan, betere geluidsisolatie en overleg over mogelijke compensatie in verband met waardevermindering van woningen. Ook zijn er zorgen over de omheining in relatie tot het uitzicht. Het wordt op prijs gesteld wanneer dit

overleg niet wordt uitgesteld tot het definitieve besluit eind 2025, maar reeds op zo kort mogelijke termijn start om tot werkbare oplossingen te kunnen komen.

De **voorzitter** dankt voor de inbreng namens dorpsbelangen.

■■■■■ ldt dat de informatiebijeenkomst plaatsvinden op 17 juni a.s. bij WTC in Leeuwarden (Heliconweg 52, Leeuwarden) en start om 17:00 uur. Deze is voor iedereen toegankelijk. De informatie staat inmiddels ook op de website van Defensie. Degenen die zich hebben aangemeld om op de hoogte te worden gehouden, ontvangen automatisch bericht. Wat betreft de verlenging van de korte baan is het goed dat de bezwaren benadrukt worden, die nog onvoldoende zijn meegenomen. Belanghebbenden worden geadviseerd om naar de informatiebijeenkomst te komen.

Wanneer de verlengde korte baan gebruikt gaat worden, kan dit binnen het totaal ook voor meer spreiding van geluid zorgen.

De inspraak van ■■■■ namens de omwonenden, betreft zaken die te maken hebben met de inpassing. Dit volgt pas na de definitieve besluitvorming.

■■■■■ vraagt of buiten de informatiemarkt een gesprek kan plaatsvinden.

■■■■■ stelt voor om het gesprek op de informatiebijeenkomst te starten en vervolgens te inventariseren wat de wensen en behoeften zijn en hoe daar invulling aan gegeven kan worden.

■■■■■ kt nogmaals dat de behoeften van direct betrokkenen van groot belang zijn en de persoonlijke belangen van woningbezit en een thuis meegenomen moeten worden. Goede communicatie en afstemming is noodzakelijk.

■■■■■ NPRD team vorige week in Dokkum ontvangen. Toen is zijdelings gesproken over de juridische borging van het beperkingengebied rondom de vliegbasis waar bijvoorbeeld hoogbouw niet is toegestaan. Het College maakt zich zorgen vanwege een verduurzamingsproject voor de industrie die richting elektrificatie moet. In dit kader wordt gekeken naar de inzet van windmolens. Hiervoor wordt aandacht gevraagd. Dit wordt uiteraard ook in een zienswijze verwoord.

De **voorzitter** verwacht dat hierover nog de nodige gesprekken gevoerd gaan worden en eventueel nader onderzoek plaatsvindt.

■■■■■ t kort toe dat er geen verbod op hoogbouw komt. De bescherming van de ruimte dient de piloten, maar ook de omwonenden. Hier ligt regelgeving aan ten grondslag. Realiseren van hoogbouw vereist overleg. Bestaande bouwwerken blijven intact.

12. Informatie over gebruik vliegbasis Leeuwarden

■■■■■ n toelichting op het gebruik van de Vliegbasis Leeuwarden in de afgelopen en komende periode. De grootte van de oefening Ramstein Flag op de Noordzee raakte in totaal twaalf locaties. Dit heeft Defensie goede trainingsmogelijkheden geboden en terugkijkend was het een geslaagde oefening. Aan de voorkant is zo veel mogelijk informatie geleverd aan de omgeving. Ramstein Flag heeft minder impact gehad op de contouren, dan van tevoren was verwacht. In de periode hierna heeft een beperkte helikopteroefening plaatsgevonden. Deze is vanuit Zuid-Nederland ondersteund. In het najaar volgt een oefening in Oost-Europa (Polen of elders in het NATO-grondgebied) en

De intentie om binnen de afspraken van de contouren te blijven is vanzelfsprekend. Dit wordt nauwlettend in de gaten gehouden. In gesprek met de Auditcommissie wordt gesproken over de mogelijkheden en over de vraag wat gedaan kan worden met betrekking tot de profielen.

☐ ☐ ☐ ☐ ☐ dat dat dit in de loop der tijd wordt vastgesteld.

■■■■ it ter harte.

13. Lijst van aandachts- en actiepunten

13.1 Actielijst

De **voorzitter** concludeert dat alle punten reeds aan de orde zijn gekomen in de loop van de vergadering. De openstaande punten worden kort belicht.

Pt. 5 – Normering Kosteneenhed/Ontwikkeling Europese norm - XXXXXXXXXX XXXX XXXX

geeft een terugkoppeling uit de werkgroep inzake de omzetting van Ke naar Lden. Er bestaat nog altijd veel discussie over de Lden-waarden, die gelijkgetrokken kunnen worden voor alle typen velden of die per type veld apart bepaald moeten worden. De civiele velden hebben hun vaste waarden, maar dat heeft te maken met het feit dat daar hetzelfde verkeer binnenkomt. Het grote verschil tussen Ke en Lden, is dat Ke met een piekwaarde werkt, terwijl Lden ook werkt met een tijdsduur van het geluid. Het is daarom niet mogelijk om één vaste waarde voor alle velden vast te stellen. De afspraak is dat het voor zowel voor de omgeving, als voor de uitvoering van operaties van Defensie geen gevolgen mag hebben.

Daarnaast speelt de discussie tussen het Nederlands en Europees rekenmodel. Defensie heeft besloten dat het Europees rekenmodel gebruikt gaat worden, waarin bijvoorbeeld ook helikoptervluchten worden meegenomen. Het kost behoorlijk wat tijd om dit correct om te zetten en te implementeren. Het zou fijn zijn als Lden hierin meegenomen kan worden, maar dat vormt geen beperkende factor. Het besluit is nu om alles goed te onderzoeken, zodat alle randvoorwaarden kloppend zijn. Deze actie loopt dus nog.

Pt. 7 – Waarschuwen – De **voorzitter** concludeert dat dit aan bod komt onder agendapunt 13.2.

Pt. 8 – PFAS – [REDACTED] afgelopen periode in samenspraak met het Wetterskip Fryslân, de RVB en een grondverzetbedrijf een proefafraving gedaan in combinatie met een grondsanering. Ook zijn veel metingen gedaan in de omgeving. Momenteel is het aan de experts om een plan van aanpak te maken om de besmette grond zorgvuldig te kunnen afgraven en af te voeren, dan wel te saneren. Hier zit zowel vanuit Defensie als vanuit het Wetterskip druk achter om hier voortgang op te boeken. Het Wetterskip heeft de route voor wat betreft klachten en claims duidelijk naar omwonenden gecommuniceerd.

Pt. 9 – Meetpunt Luchtkwaliteit – ■ ■ ■ verwijst naar de inspraakreactie ■ ■ ■
■ ■ ■ In 2017 heeft de GGD onderzoek verricht. Uit de resultaten bleek dat vervolgonderzoek onnodig was. Bij de komst van de F-35 is binnen het COVM afgesproken dat dit onderzoek opnieuw moest plaatsvinden. TNO heeft dit onderzoek tijdens de Frisian Flag oefening uitgevoerd. Geconcludeerd is dat alle gemeten waardes vallen onder de WHO met uitzondering van de UFP. Voor de UFP bestond nog geen norm. De werkgroep heeft voorgesteld om dit punt aan te houden. Aan het RIVM is voorgesteld om een meetpunt in Friesland te plaatsen nabij bij de vliegbasis (voorkeur: Jelsum) om daar de UFP langdurig te meten. Het RIVM meldt dat dit geen mogelijkheid is, omdat er niet wordt afgeweken van het vaste aantal meetlocaties. Dat wil echter nog niet zeggen dat dit punt daarmee is afgedaan.

13.2 Memo mogelijkheden waarschuwbord of -licht

■ ■ ■ geeft aan dat vanwege de technisch complexiteit van lichten is gekozen voor bordjes. Dorpsbelang Jelsum Koarnjum¹ heeft gereageerd op de borden met gele achtergrond en stelt dit bord te opvallend is. ■ ■ ■ verwacht dat de realisatie snel mogelijk is.

14. Datum volgende vergadering

De 66ste vergadering van de COVM Vliegbasis Leeuwarden zal plaatsvinden op 17 november a.s. van 16.00 tot 18.00 uur.

15. Rondvraag

■ ■ ■ verwijst naar een TNO-rapport uit 2024. Hij zou het advies om een muur van tien tot twaalf meter te plaatsen op vliegbasis Leeuwarden om geluid van het startdraaien te reduceren voor omwonenden. ■ ■ ■ stelt voor om dit op de actiepuntenlijst te plaatsen om de voortgang te monitoren. **(Actie)**

16. Sluiting

De **voorzitter** dankt de aanwezigen voor hun inbreng en sluit de vergadering om 19.00 uur.